

Výhry, prohry, přešlapy. Proměny památkové péče 20. století na příkladu několika objektů z městské památkové zóny Havlíčkův Brod

Petr Horák

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice,
University of Pardubice, Faculty of Restoration
phrk@centrum.cz

Abstract

Victories, failures and pitfalls. Transformations of the monument care in the 20th century illustrated by the examples of several objects of the Municipal Conservation Area of Havlíčkův Brod

Monument care, as a highly complex and interdisciplinary subject area of a human activity, can be viewed from the theoretical perspective considering its objectives, tendencies, aspects of methodology as well as global obstacles put in its way. Nevertheless, such an approach must be accompanied by the view focusing on particular output of practical activities of the branch, which can make the theoretic paradigm specific, support or question it and thus open a way for further consideration, whose implications can be immense. Providing there is no mutual feedback between the theory and practice, something that could be, with a little exaggeration, called “monument care for monument care” could emerge, even if undoubtedly on a high professional level.

In short, an apt comparison of such a condition could be made with a situation where a person in a house on fire would be engaged with studying fire safety regulations effective in various parts of the world instead of extinguishing the fire, which even though praiseworthy and conductive, would not help much to localize the raging fire.

The purpose of the paper is to describe certain specific, but sometimes to some extent quite typical achievements as well as failures of the monument care, with an example of efforts put within the 20th century into safeguarding particular objects. Among others, it outlines the extra-

ordinary environment of this discipline at the beginning of the 20th century and the activities of the Vienna Central Commission for the Preservation of National Heritage Sites, specifically its conservation scientist of that time, who was one of the most outstanding (though quite contradictory) personalities of the Czech monument care, Zdeněk Wirth. Some attention is also focused on the conflict between the construction efforts of rising firms of the First Czechoslovak Republic and the defenders of the old architecture. It also depicts conservationists' desperate tilting at windmills of the communist totalitarianism, as well as conservation treatments of the rather confused period after November 1989 – all that demonstrated with the example of the burgher houses, which are situated or used to be situated on Havlíček's Square in Havlíčkův Brod.

Klíčová slova: Havlíčkův Brod, památková péče, architektura, restaurování, urbanismus

Keywords: Havlíčkův Brod, monument care, architecture, restoration-conservation, urbanism

Úvod – památková péče a Havlíckovo náměstí v Havlíčkově Brodě

K památkové péči jako širokému oboru lidské činnosti o mnoha sporných nuancích můžeme přistupovat na několika úrovních. Tento příspěvek snad až na drobné přesahy nevěnuje pozornost širším, teoretickým aspektům, ale pokouší se sledovat konkrétní památkové zásahy (i jejich příčiny a následky) na úzce vymezeném prostoru – Havlíčkově náměstí v Havlíčkově Brodě.¹ Pro začátek považuji za nezbytné v lapidární zkratce tuto lokalitu přiblížit.

Havlíckovo náměstí je centrem Havlíčkova (do r. 1945 Německého) Brodu, okresního města ležícího v české části Českomoravské vrchoviny. Nejde ovšem o nejstarší centrum osady, která se při brodu přes Sázavu nacházela již od raného středověku.² Vzniklo teprve při lichtenburské lokaci v 50. letech 13. století.³ Jak je patrné už z nejstarší známé ikonografie,⁴ tj. rytiny z r. 1704, jde o poměrně pravidelný lichoběžníkový prostor, přetřatý úhlopříčnou komunikací [obr. 1].

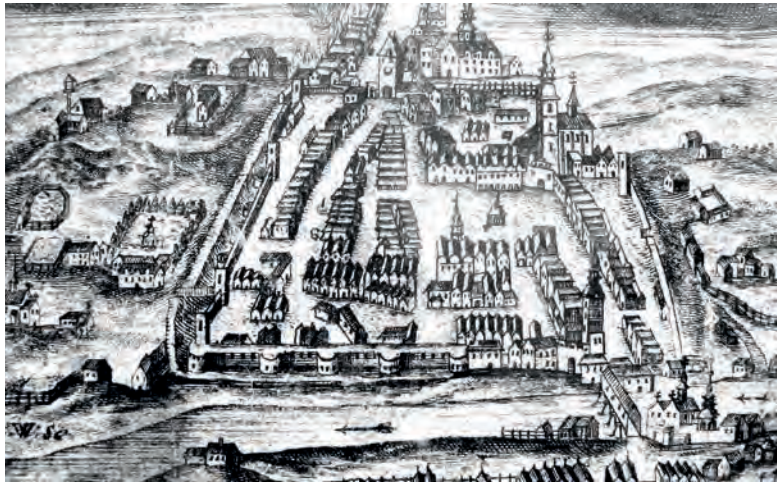
1 Zájemce o tuto problematiku odkazují na svůj podrobnější článek: HORÁK, Petr. Proměny Havlíčkova náměstí v Havlíčkově Brodě. In *Havlíčkovobrodsko* 25/ 2011. Vyd. 1. Havlíčkův Brod : Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, 2011, s. 7–59. ISBN 978-80-87302-08-8.

2 Dnešní Smetanovo náměstí zmiňuje jako pravděpodobně nejstarší centrum osady LÍBAL, Dobroslav; HEROUTOVÁ, Marie; MACHÁČKOVÁ, J.; MUK, Jan. *Havlíčkův Brod. Stavebně historický průzkum města*. Praha : Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, 1968, s. 3. Generální ředitelství NPÚ v Praze. Archeologické doklady ovšem snad spíše svědčí pro názor, že původní osada se nacházela v okolí dnešního kostela sv. Vojtěcha (osobní sdělení Pavla Rouse z 12. 10. 2011).

3 SOCHR, Jiří. *Havlíčkův Brod*. Havlíčkův Brod : MěstNV, 1969, s. 10.

4 viz mj. MACEK, Ladislav. Dva „nálezy“ k ikonografii města Havlíčkův Brod v 18. století. In *Havlíčkovobrodsko* 21/ 2007. Vyd. 1. Havlíčkův Brod : Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod a Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, 2007, s. 197–203. ISBN 978-80-86931-26-5.

Obr. 1 Dnešní
Havlíčkovo náměstí
v Havlíčkově Brodě
na rytině z r. 1704.
(Foto archiv autora)

Právě celku náměstí jako památkovému objektu bude pozornost věnována nejdříve. Jak je patrné už z výše zmíněné veduty, prostor rynku nebyl prázdný⁵ – na rytině je zachycen přístřešek kryjící zřejmě ústí vodovodu, zavedeného na náměstí již r. 1362.⁶ Nyní se však zaměříme na monumenty, které plochu náměstí ozdobily až po vzniku této grafiky. V první řadě to je mariánský morový sloup se sochami městských patronů (sv. Václava, Ondřeje, Floriána a Jana Nepomuckého) – působivé, leč co do stylových kvalit přeci poněkud hřmotné dílo italského sochaře G. B. Bully z r. 1717.⁷ Scházelo málo a osud tohoto objektu mohl být nenávratně zpečetěn – v revolučním roce 1918 měla totiž (i v městské radě) velmi silnou podporu snaha statui strhnout a nahradit ji bronzovou plastikou zvětčující Karla Havlíčka Borovského. O zachování barokního monumentu se nemalou měrou zasloužil autor Havlíčkova pomníku, sochař Bohumil Kafka, který později skromně vzpomínal: „... *Vše bylo tehdaž totiž pod dojmem náhle zprávy, že v Praze byl právě skácen na Staroměstském náměstí Mariánský sloup, a že proto i Mariánský sloup v Ném. Brodě má být skácen a na místě jeho aby se postavil Havlíček. Když jsem uváděl, že místo, zvolené pro Mariánský sloup, jest velmi krásné, ale že nemohu chtít, aby pro výtečné umístění mé práce byl odstraněn krásný Mariánský sloup – umělecky cenná součást krásného náměstí – tu jeden z pánu ve schůzi na mě vykřikl: »Vám je Panenka Maria milejší než Havlíček...« Snad lze mé pevnosti děkovati, že památné německobrodské náměstí není ochuzeno o toto krásné dílo.»⁸ Větší zásluhu je však zřejmě třeba*

5 Byť nebyl nikdy zastavěn špalíčkem – k tomu obvykle docházelo následkem příliš velké lokační rozlohy náměstí, jež vynikla poté, co tato přestala (zejm. z hygienických důvodů) sloužit jako dobytčí tržiště. K tomu ale v Německém Brodě došlo až r. 1819 (OLŠA, Josef Florian. *Z dějin a památností Německého Brodu*. Vyd. 1. Německý Brod : Karel Neužil, 1935, s. 45.).

6 mj. SOCHR, Havlíčkův Brod (pozn. 3), s. 17.

7 Bullovi přesvědčivě autorství připsal Ivo Kořán. Viz mj. KOŘÁN, Ivo. Umění baroka v Havlíčkově Brodě (čas zápasů a bojů). In *Havlíčkovobrodsko* 6/ 1992. Vyd. 1. Havlíčkův Brod : Okresní vlastivědné muzeum Havlíčkův Brod, 1992, s. 1–34, zejm. s. 23.

8 KAFKA, Bohumil. Můj pomník Karla Havlíčka Borovského v Německém Brodě. In HAJN, Antonín (ed.). *Národ o Havlíčkovi*. Vyd. 1. Praha : Havlíčkův fond Jednoty československých novinářů, 1936, s. 597–599. Dlužno připomenout, že hlavními zastánci scestné snahy nahradit katolický, ergo habsburský monument pomníkem národního mučedníka byli sociálně demokratičtí (později komunističtí) městští funkcionáři, kteří později velkolepou slavnost odhalení pomníku v městských sadech, proběhnuvší za

Obr. 2 Havlíčkův Brod, morový sloup a kašna před r. 1912. (Foto Muzeum Vysociny Havlíčkův Brod, Digiarchiv, fond Náměstí, č. 399)

Obr. 3 Havlíčkův Brod, stojan benzínové čerpací stanice stál v samém středu náměstí v letech 1933–1936. (Foto SOkA HB, fond „Sbírka fotografií“, kart. 3, č. 45).

Obr. 4 Havlíčkův Brod, domy č. p. 48 a 49 před a po úpravách štítů z konce 19. století. (Foto Muzeum Vysociny Havlíčkův Brod, Digiarchiv FMO, č. 361 a 363).

příznat Ministerstvu školství a národní osvěty, konkrétně jeho tehdejšímu pracovníkovi Zdeňku Wirthovi,⁹ o kterém bude ještě níže řeč.

Morový sloup tedy bouřlivou dobu přestál; z mnohých pozdějších restaurátorských zásahů (při kterých byly mj. jeho figury nahrazeny výdusky a v jednom případě tesanou kopií) si pozornost zaslouží i poslední z nich, který probíhal v roce 2012. Při něm byl celek monumentu nepřiliš štěstně barevně sjednocen, navzdory doložené starší barevnosti, kdy světlý kutnohorský vápenec vynikal proti tmavší lokální žule, opatřené navíc tmavým nátěrem.¹⁰ Tento zásah je dokladem znepokojující skutečnosti, že necitlivost k původní (či doložené starší) barevnosti uměleckých památek přetrvává do značné míry dodnes [obr. 2].

Jednoduchý osud neměl ani Havlíčkův pomník v městských sadech. Roku 1943 byl sejmut a z města odvezen, šlo především o destrukci symbolu, který se protektorátu jevil jako nebezpečný, proto byl rozebrán i původní Gočárův ladný sokl.¹¹ Rekvírovaná socha, odlitá symbolicky z rakouských děl první světové války, našťástí na německá děla světové války druhé roztavena nebyla a po květnu 1945 se vrátila na své místo, sokl v původní podobě bohužel obnoven nebyl.

Žulová pozdně barokní tzv. Koudelova kašna se sochou Tritona od moravského sochaře Václava Prchala se v takovém ohrožení jako katolický monument neoctl. Ve 30. letech 20. století našťástí nebylo vyhověno žádosti starosty města Státnímu památkovému úřadu o její přesunutí za účelem rozšíření vozovky,¹² a tak zůstává nejmarkantnějším zásahem do její podoby nahrazení vany kopíí na počátku 90. let.¹³

Pozornost si zasluhují drobné objekty na ploše náměstí. Na konci 19. století už distribuci vody dávno nezajišťovala pouze kašna, ale také několik studní krytých dřevěnými přístřešky. Mezi 20. a 30. lety navíc střed náměstí „zdobily“ také dvě nepřiliš vzhledné drobné stavby – tabáční kiosky a prodejní stánek, postavené přes odpor řady občanů i místní odbočky Klubu za starou Prahu.¹⁴ Krom mariánské statue se v 30. letech na náměstí tyčil ještě jeden sloup, respektive sloupek. Šlo o benzinovou čerpací stanici společnosti Naftospol spojenou se dvěma podzemními nádržemi o objemech 2 000 a 3 000 litrů. O zřízení čerpacího stojanu usilovaly rozličné naftařské firmy už od 20. let, nicméně městská rada se dlouho dokázala úspěšně bránit odkazem na skutečnost, že „... *postavením takovéto stanice neb jiných kiosků a budek ruší se starobylý ráz tohoto náměstí*“.¹⁵ Odolávala jen do roku 1933, nicméně benzinová pumpa i prodejní kiosky zmizely už o tři léta později, navzdory poukazům naftařů na skutečnost, že v nedaleké Jihlavě

---

přítomnosti mj. Dr. Edvarda Beneše a Jana Masaryka, ostentativně bojkotovali (Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Pamětní kniha města Německého Brodu 1923–1930, s. 91–92). Zajímavou otázku, zda skutečně mariánský sloup po nocích před zničením chránily bdělé katolické měštky, se však zatím bohužel nepodařilo zodpovědět (MACEK, Ladislav; ROUS, Pavel. *Havlíčkův Brod v pověstech a historii*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod : Kulturní dům OSTROV, 1993, s. 67–70).

9 Viz Státní okresní archiv Havlíčkův Brod (dále jen SOKA HB), kart. 351.

10 K doložené barevnosti viz restaurátorskou dokumentaci sig. 911/1 archivu Národního památkového ústavu, Územního odborného pracoviště v Telči (dále jen Archiv NPÚ Telč).

11 SOCHR, Pavel. Havlíčkův Brod památce velkého krajana. In FIEDLER, Václav (ed.). *Památky Havlíčkově* 1946. Vyd. 1. Havlíčkův Brod : Místní národní výbor, 1946, s. 125.

12 SOKA HB, fond AMHB, kart. 416, složka „Dlažba náměstí 1924–36“, přepis z 23. 6. 1936.

13 Archiv NPÚ Telč, složka Havlíčkův Brod, Havlíčkově nám. 174–181 a různé.

14 SOKA HB, Pamětní kniha města Německého Brodu 1923–1930, s. 1893.

15 SOKA HB, fond AMHB, kart. 378, dopis městské rady Jihokarpatské rafinerii minerálních olejů z 29. září 1927.

mají na náměstí benzinových stojanů hned osm. Pumpa vzala za své při významných úpravách náměstí, kdy došlo mimo jiné k předláždění větší části náměstí a úpravě tamní zeleně, jíž je třeba věnovat určitou pozornost [obr. 3].¹⁶

Už kolem roku 1890 byly do kruhu kolem morového sloupu vysazeny košaté lípy, mezi lety 1905 a 1912 vyrostla po celém obvodu náměstí promenádní akátová alej – urbanistický prvek, který počal české rynky zdobit již v 19. století. Při zmíněné radikální rekonstrukci náměstí roku 1936 byly odstraněny přerostlé a morový sloup zcela zakrývající lípy a místo stromů podél fasád domů byly vysázeny odolnější dřeviny. Na přelomu 40. a 50. let pak byly nahrazeny zbytky původní dlažby z kamenných odštěpků kostkami a v úseku kolem morového sloupu vznikl jakýsi travnatý park lemovaný živým plotem, v jeho středu pak byly do kruhu kolem statue opět vysázeny dřeviny.

Nepočítaje zámkovou dlažbu položenou na chodníky v letech osmdesátých a betonové květináče tzv. „mobilní zeleně“ z téže doby, přečkala plocha náměstí v této podobě až do roku 2011. Tehdy byla realizována rozsáhlá a v zásadě velmi povedená obnova náměstí podle projektu Aleše Buriana. Architekt navázal na zdařilejší ze svých realizací veřejných prostranství (konkrétně třeba v Litomyšli v posledních 20 letech); dláždění žulovými kostkami z 20. a 30. let bylo zachováno,¹⁷ zámkovou dlažbu pak nahradily masivní žulové desky pocházející z různých lomů, což má za následek příjemné rozrůznění barevnosti dláždění – povrch se opticky neslévá do jakéhosi monotónního linolea, což je jev, s nímž se naopak setkáme při procházení nedávno ne zcela šťastně rekonstruovanými městskými centry Brna či Olomouce. Veřejné osvětlení bylo nově realizováno pomocí jednoduchých, elegantních kandelábrů, které se svou nepokrytou moderností vzpírají papundeklovému historismu, přeci však upřímností prostých tvarů v nejmenším historický prostor neruší. Jedinou zásadní vadou na kráse¹⁸ Burianovy realizace tak jsou nepochopitelné přístřešky zastávek městských autobusů – ani při výše kritizovaných úpravách městských center Brna a Olomouce nevyrostly na Náměstí Svobody (resp. Náměstí Republiky) pochybné konstrukce z trubek a skla. A to hovoříme o moravských metropolích, u kterých by bylo lze spíše pochopit, že nějaké to náměstí či dvě obětují pochybnému komfortu cestujících MHD. O to ostudnější je, když malé východočeské město postaví do středu svého jediného centra dva prosklené krmelce, narušující před staletými důmyslně komponovanou urbanistickou linií směřující od radniční uličky přes kašnu k mariánskému sloupu.

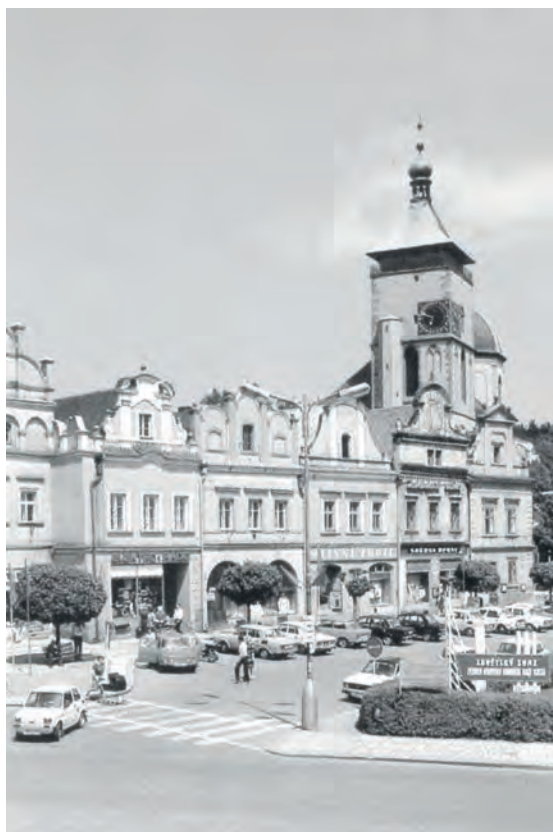
Řeč byla ovšem o zeleni. Je s podivem, že právě Burianova jistě správná snaha odstranit ze středu náměstí louku obehnanou ptačím zobem (nebot' ničím jiným onen parčík nebyl) ležela a snad dosud leží Havlíčkobrodským v žaludku ze všeho nejvíc. Tato skutečnost zaráží ještě více s přihlédnutím k faktu, že byly obnoveny stromy vysazené do kruhu kolem statue a stejně tak i promenádní aleje při fasádách domů. Zjistíme můžeme za tímto jevem hledat určitou nostalgii – je ovšem třeba připomenout, že jde o nostalgii po jakémisi zatravněném „posvátném okrsku“, z nějž na masivních betonových soklech křičely ještě před několika málo desetiletími olbrřímí transparenty sebejistá provolání o věčnosti (a nikdy jinak) [obr. 4].

16 K následujícím údajům blíže HORÁK, Proměny (pozn. 1), s. 19–21.

17 Za své tak vzaly jen mozaikové chodníky (kostky byly sekány z radotínského a bohdanečského mramoru) z 30. let.

18 Pokud nebudeme brát v potaz snad poněkud přehnané množství rozličných ozdobných prvků – železných nápisových stél, fontánek s pitnou vodou, děsivého kvádrů (naštěstí sezónního!) kiosku s občerstvením atd.

Obr. 5 Havlíčkův Brod, náměstí na pohlednici z 80. let. Na obrázku patrný ústřední parčík s transparentem velebícím spřátelený stát. (Foto Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Digiarchi, sbírka pohlednic, č. 115A_1)

Konkrétní příklady měšťanských domů

Přistoupíme nyní blíže k několika stavbám na Havlíčkově náměstí, které prodělaly z hlediska památkové péče pozoruhodný osud. Nejprve je ale nutné vymezit prostor, v němž se budeme pohybovat. Pomineme dodnes probíhající masivní úpravy dvorních fasád a samotných dvorů – tj. například vyzdívání pavlačí či přístavby a novostavby – stejně jako nevratné zásahy do dispozic interiérů. To je problematika, kterou považuji v rámci památkové péče za obzvláště palčivou, leč zároveň obtížně řešitelnou. Zatímco totiž estetická i historická hodnota např. barokního průčelí měšťanského domu se dnes těší vcelku obecnému uznání, jeho vnitřní dispozice či dvorní trakt na gotické parcele je často širokou veřejností považován za cosi jiného, odděleného, cosi, co má sloužit výhradně funkčním požadavkům a měnávým estetickým hodnotám dneška a nemá žádnou historickou hodnotu. Nelze zpochybňovat nutnost aktivního, tj. současného fungování stavby, jež s sebou nese potřebu určitých úprav, je ovšem politováníhodné, jak málokdy se podaří dosáhnout přijatelného kompromisu s ohledem na památkovou péči. Valem tak mizí např. omítky, dlažby, dveře, okna, zárubně, ploty atd. Takové prvky mohou pocházet třeba až z počátku 20. století a jednotlivě vzato může být jejich památková hodnota mizivá, ovšem ve svém společném působení vytvářející onu malebnou a lidsky příjemnou krásu stáří, kterou nedokáže moderní sériová produkce (často navíc materiálně velmi nekvalitní) nikdy nahradit.

Ochrana takových hodnot nemůže být důsledně legislativně ošetřena, neboť se jedná o obtížně kvantifikovatelný fenomén. Zdá se, že musí přijít sama, přirozeně, že historické objekty musejí být nahlíženy jejich uživateli jako celky, nikoli jako pouhé krásné kulisy bez obsahu – pokud se tak nestane, nemůže se zastavit nenávratné mizení kamenných dlažeb, profilovaných rámců oken, oprýskaných průjezdů, zkrátka *zákoutí*, do nichž život vtiskl punc malebnosti, žel, tak snadno odstranitelný moderní sterilitou.

Budou nás tedy zajímat jen uliční fasády domů a jejich konstrukční aspekty, z časového hlediska pak naši pouť začneme na počátku 20. století – v době, kdy se zásluhou finančního rozmachu, kulturního vývoje i technických inovací tříští dříve v zásadě jednotný stylový vývoj a ke slovu se dostává individualita – tradice již směle cíle bohatého měšťana a ambiciózního stavitele neusměřňuje a nebrzdí.

Nebudeme věnovat pozornost masivním historizujícím, zejména novorenesančním úpravám, ke kterým na Havlíčkově náměstí v 2. polovině 19. století houfně docházelo. Za zmínku z našeho hlediska snad stojí případ domů č. p. 48 a 49, jejichž barokní či spíše klasicistní průčelí nahradila na samém sklonku 19. věku průčelí novorenesanční. Zajímavé se z hlediska tématu tohoto příspěvku jeví proto, že v 50. letech 20. století navrhoval okresní konzervátor z důvodu naklonění štítů tyto strhnout a dle dochovaných fotografií obnovit starší stav. Naštěstí k této purizující úpravě díky nesouhlasu Státního památkového úřadu nedošlo¹⁹ – jak později uvidíme na jiných příkladech, bylo-li kdy v blízkém okolí přikročeno k vytvoření repliky, výsledky byly vždy přinejmenším rozpačité [obr. 5].

Jeden puristický zásah přeci na Havlíčkově náměstí proběhl – dům č. p. 19, tzv. Havlíčkův, z něhož byl r. 1851 Karel Havlíček unesen do tyrolského Brixenu, opatřil r. 1861²⁰ (patrně v duchu romantické „*ideologizace gotiky*“²¹) místní stavitel Martin Urban kvalitní novogotickou fasádou. Roku 1880 však staříčká Havlíčkova matka dům prodala Městské spořitelně, jež o 13 let později opatřila průčelí „*bobatší ornamentikou*“.²² Když byly ony novější – a vskutku poněkud přebujelé – ozdoby r. 1956 snímány, nešlo tedy o purismus gotický, nýbrž novogotický, o snahu obnovit nejstarší známý novogotický stav gotického domu.

Omezený prostor tohoto příspěvku neumožňuje věnovat se blíže řadě sousedních domů, neboť ač se v nejednom případě za novorenesančním průčelím ukrývá moderní železobetonová konstrukce,²³ či jde o nejkrásnější profánní barokní průčelí v širokém okolí vůbec,²⁴ nejsou jejich památkové osudy tak pestré.

To rozhodně neplatí o domu č. p. 52, zvaném „Kytlovský“. Jeho současná podoba je důsledkem dvou smutných proher památkové péče – k první došlo ještě za Vídeňské ústřední komise pro památkovou péči a u ní se musíme na okamžik zastavit. Roku 1908 byla městskou stavební komisí odsouhlasena změna klasicistního průčelí (označeného tehdy za „nikterak slohové“) dle projektu místního architekta Lišky. Městský konzervátor trval na zachování

19 Archiv NPÚ Telč, spisový archiv, č. p. 48.

20 MUK, Jan; MÁCHA, Otmar. *Stavebně historický průzkum*. Praha : SÚPRMO, 1983. Archiv NPÚ Telč, sig. H378.

21 MŽYKOVÁ, Marie. *Romantický historismus – novogotika* (kat. výst.). Vyd. 1. Sychrov : Státní zámek Sychrov, 1995, s. 11.

22 PETR, František. *Po stopách Karla Havlíčka Borovského v Německém Brodě*. Německý Brod, 1935, s. 64.

23 Mj. č. p. 51.

24 Jde o č. p. 50 – tzv. Malinův dům.

Obr. 6 Havlíčkův Brod, dům č. p. 52 před r. 1908. (Foto Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Digitarchiv FMO, č. 356), ve 30. letech (foto SOKA, fond „Sbírka fotografií“, kart. 3, č. 45) a roku 2011 (foto P. Horák, 2011)

cenného gotického portálu, zejména však právě zde poprvé významně zasáhl Zdeněk Wirth, jedna z nezávadnějších postav naší památkové péče první poloviny 20. století, který byl právě toho roku jmenován konzervátorem c. k. ústřední komise pro německobrodský, chotěbořský a ledečský okres. Dozvěděl se o chystané přestavbě a v dopise starostovi z 19. 5. 1908 mj. píše:

„... Starý ráz města je bohatství nejen morální, ale i hmotné a při stoupajícím zájmu pro krásná města stále se množící. Proto již z tobo důvodu by měla správa města strážiti neporušenost svého starobylého sídla s úzkostlivostí a pietou, s jakou strážíme každý poklad. Ale jsou tu ještě vyšší cíle a povinnosti, které kulturní člověk uznává stále více a jimž se podrobuje. U našeho případu jest to cena stáří a cena krásy. Tyto dvě hodnoty nepotřebují, aby byly pochopeny, ani vědy, ani odbornictví, zde stačí srdce a vřelý cit. Stopy starobylosti na vzhledu domu a úpravě celých ulic postihne každý, krásou pohledu na celek nebo části rodného města jest dojat každý, alespoň poněkud jemněji citící člověk, a složka těchto dvou dojmů budí u něho lásku ke každé cibli, z níž je město zbudováno, ke každému záhybu ulice, ke každé podrobnosti na domech, ke každému stromu halicimu ve svou zeleň bývalé vnitřní město.

A na nic jiného, jen na tento cit ke krásě a stáří města, tkvící v každém občanu upraveném, se odvolávám prose, abyste, velevážený pane starosto, ve sboru pánů radních zjednával náladu pro pravý patriotismus v tomto směru, na tento cit odvolávám se i v případech konkrétním, v záležitosti domu čís. 52.

Pomijím úplně výklad o jeho ceně umělecko-historické, ač konstatuji, že je veliká a znovu a zas upozorňuji, jak veliký význam má jeho zachování, zejména neporušenost jeho fačády pro celkový obraz náměstí a tím i pro celkový obraz města. Zakrytí nebo dokonce odstranění gotického portálu, změna ornamentů na fačádě, porušení cimbuří atd. rovná se zničení domu, na jehož tzv. „moderně“ vyzdobené průčelí by se nepříšel pohledem pokochati ani jediný turista, ani jediný cituplný domácí obyvatel...“²⁵

Autorita ústřední komise způsobila rychlý zásah městských orgánů, leč bylo již pozdě. Wirth se vzápětí setká s majitelkou domu i se stavitelem a pokouší se alespoň něco zachránit (okenní

ostění a gotický portál), zatímco u novotvarů prosazuje jejich co největší střídmost – bohužel však téměř bezvýsledně. Dům získává fasádu novou, portál i nedostatečně rovná středověká okenní ostění jsou, stejně jako klasicistní fasáda, obětovány.

K další zásadní proměně tváře domu došlo v roce 2000. Ve snaze obnovit starší stav fasády bylo průčelí radikálně přestavěno. Na základě nepochopitelné zaslepenosti však bylo klasicistní tvarosloví nahrazeno pochybnými novotvary, původní lomený portál průjezdu vystřídalo úzké a zčásti zazděné okno (v poněkud zvráceném analytickém duchu byla původní šířka naznačena odkrytím umělého „fragmentu“ vlevo od okna) atd. To vše za souhlasu Národního památkového ústavu, který, pravděpodobně stejně jako architekt přestavby, nevycházel ze stavu dokumentovaného fotograficky, ale z volné kresby arch. Lišky, ilustrující neuspokojivý stav domu před jeho přestavbou z r. 1908 [obr. 6].

Krom staveb moderních je jediným objektem na náměstí, který se neteší statusu kulturní památky, vedlejší dům č. p. 53. Historický vývoj jeho fasády je krajně pozoruhodný – nezdobné průčelí s nízkou rovnou atikou nahradila r. 1906 bujná, neurčitě historizující podoba, přestavěná r. 1937 novoklasicistně modernisticky, aby v 90. letech dospěla do dnešního stavu – nestylové a nevýrazné, leč kontextuálně decentní stavby.

Dům č. p. 57, Nová radnice, by si jistě zasloužil podrobnější zkoumání; na tomto místě postačí říct, že její přestavba z r. 1913 je dílem místního architekta Prokopa Šupicha a věhlasného Dušana Jurkoviče, vše však nasvědčuje tomu, že novobarokní průčelí je dílem výhradně prvního jmenovaného, který tak zvítězil nad novogotickým návrhem Jana Schmoranze i kubistickou vizí Pavla Janáka, jehož, jak známo, protežoval Zdeněk Wirth.²⁶

Bohatství měšťanů urychlovalo ve 20. a 30. letech 20. století povlovnou přeměnu historických domů na komerční objekty. Nejčastějšími jevy bylo prorážení širokých výkladů a adaptace přízemí pro obchodní účely, ne vždy však zůstalo jen u nich. Tak v r. 1935 majitelka rohového domu č. p. 181 plánuje celý objekt zbořit a nahradit novostavbou. Státní památkový úřad nemá výhrad, podmiňuje ale stavbu zachováním cenného průčelí do náměstí včetně omítky. Už tři měsíce po zahájení stavby je však „*ex komisione*“ konstatována nemožnost provázat fasádu s novými zdmi a povoleno ji zbořit za podmínky postavení přesné repliky. Ona přesná replika má sice mj. o jedno celé patro více a ozdoby průčelí jsou zcela jiné, nejde však zdaleka o nejméně povedenou repliku na náměstí, jak uvidíme později [obr. 7].²⁷

Městská spořitelna, bohatá místní finanční instituce, se za první republiky vzmohla natolik, že se pro svou reprezentaci rozhodla na středověkých parcelách dvou domů s barokními fasádami, které prý „... tvořily ... *nevkusný výstupek do náměstí*“, postavit budovu veskrze moderní [obr. 8]. Za podpory pražského architekta Václava Šantrůčka, který naivně, či naopak mazaně tvrdil, že „*o trvalém zachování starožitných budov v Brodě nelze mluvit, poněvadž během dvaceti, třiceti let budou se museti budovy strhnouti, ježto nesnesou stálých otřesů, jež způsobují stometráková auta*“, vybrala ze soutěžních návrhů funkcionalistický projekt Františka A. Líbry; mnoho nez mohlo stanovisko Státního památkového úřadu ani apely slavných rodáků (Václava Klofáče či Otakara Štáfle) a na náměstí vyrostla první moderní stavba – definitivně dokončena r. 1932, bezesporu kvalitní, přeci však svou hmotou nenávratně poškozující starý ráz místa a otevírající cestu dalším, zhoubnějším krokům. Poněkud rozpačitá rekonstrukce budovy v 90. letech vzhledu stavby rozhodně

26 Dosud nejpodrobněji k přestavbě SCHLAICHERTOVÁ, Dana. *Architektura a urbanismus Havlíčkova Brodu 1848–1938: diplomová práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 1998, zejm. s. 37–42. Vedoucí diplomové práce Rostislav Švácha. Připsat průčelí Šupichovi lze bez větších pochybností na základě archivního dokladu – SOKA, fond AMHB, kniha č. 240.

27 Archiv SÚ HB, složka č. p. 181.

Obr. 7 Havlíčkův Brod, západní nároží jižní fronty náměstí před stavbou Městské spořitelny. (Foto Muzeum Vysociny Havlíčkův Brod, digiarchiv FMO č. 337)

Obr. 8 Havlíčkův Brod, novostavba Městské spořitelny F. A. Libry z r. 1932. (Foto SOKA, fond „Sbírka fotografií“, kart. 3, č. 75)

Obr. 9 Havlíčkův Brod, fasáda Okresní hospodářské záložny v 30. letech a dnes. (Foto Muzeum Vysociny Havlíčkův Brod, digiarchiv FMO č. 414 a Google, <http://goo.gl/maps/HFtMc>)

nepřidala a tak ji lze dnes přes uznání jejích architektonických kvalit kontextuálně hodnotit jako dosti fatální prohru památkové péče.²⁸

Taktéž funkcionalistickým objektem (architektů Stalmacaha a Svobody), taktéž na parcelách dvou historických zbořených domů, odpověděla na tuto stavbu menší peněžní instituce, Okresní hospodářská záložna. Patrně díky tomu, že nebyla s městem tolik finančně srostlá jako Městská spořitelna, byly hlasy proti této stavbě slyšet daleko více. Byly nicméně (nevyjímaje Státní památkový úřad) umlčeny konstatováním nehodnotnosti místní staré architektury a poukazem na pracovní místa, tolik potřebná v krizových 30. letech, jež s sebou novostavba (dokončená po zřejmě ne zcela šťastných kompromisních úpravách projektu r. 1936) přinese.²⁹ Pokud jsme nad úpravami budovy Městské spořitelny (dnes Komerční banky) z 90. let krčili rameny, nezbyvá nad přestavbou Okresní hosp. záložny (dnes České spořitelny) než hořce zaplakat. Za souhlasu Národního památkového ústavu, který u projektu architektů J. Trávníčka a H. Trávníčkové scestně ocenil, že „*Hlavní průčelí je zdrobňujícím členěním ploch přizpůsobeno celkovému charakteru náměstí*“;³⁰ byla průměrná, leč vcelku pohledná stavba s rysy rustikalizovaného funkcionalismu přetvořena v duchu venkovské postmoderny v jeden z příkladů oné špatné architektury, která v 90. letech zamohla značnou část bývalého Československa, a pro kterou bych si dovolil razit označení *veselá zrupnost* [obr. 9].

Novostavbám na Havlíčkově náměstí tím nebyl konec. Už v 60. letech se rozhodovalo o demolici tří nenápadných, leč vysoce hodnotných domů v jižní frontě náměstí, které měl už na počátku 60. let nahradit obchodní dům. Především proto, že „*XII. sjezd KSČ svým usnesením ostře odsoudil přílišnou rozestavenost...*“;³¹ k tomu došlo až s dvacetiletým zpožděním, kdy na místě zmíněných domů vyrostla monumentální stavba architekta L. Drímla z pardubického Stavoprojektu. Objekt z betonových prefabrikátů se zděným průčelím sice celkovou výškou i zachováním uliční čáry nepatří k nejnásilnějším stavbám v okolí, nic to však nemění na skutečnosti, že jde o stavbu nešťastnou a celkově rušivou.³²

Velice zajímavý příběh stojí za současnou podobou domu č. p. 163. Roku 1752 byl stavebně upraven – zastavěním podloubí a uličky směřující východně k hradbám vznikl dům o mnoho širší než ostatní, tyčící se na úzkých gotických parcelách.³³ Co je na tomto domu pozoruhodného? Skutečnost, že má dvě průčelí, že se snaží vypadat jako domy dva. Příklad jeho fasády je totiž zcela protikladný několika jiným objektům v okolí – u nich se za historickým průčelím skrývá moderní konstrukce, zde se původní interiéry skrývají za fasádou z 80. let 20. století. Pro tvarovou odlišnost domu (mj. kolmou orientací hřebenu střechy) nahradila jeho neutrální novorenesanční podobu dvojice průčelí decentního tvarosloví typického pro SÚRP MO. Nedomnívám se však, že by to v tomto konkrétním případě bylo vysloveně šťastné řešení – nenápadně historizující fasáda vystřídala fasádu skutečnou a historickou (byť prostou), navíc v době, kdy už bylo náměstí pronikavě pozměněno monumentálními moderními budovami. Syntetické začlenění do okolí jistě proběhlo zdárně, nicméně dle mého mínění zbytečně.³⁴ Oč případnější se ukázalo analytické odhalení pilíře podloubí na domě č. p. 176 v severní frontě náměstí [obr. 10].³⁵

28 SOKA HB, fond AMHB, pamětní kniha z let 1923–1930, sv. 2, s. 7–8, 48–50 a 82.

29 SCHLAICHERTOVÁ, *Architektura a urbanismus* (pozn. 26), s. 67–81 a příslušné katalogové heslo.

30 Archiv SÚ, složka č. p. 167.

31 SOKA HB, fond AMHB, Pamětní kniha 1930–1969, sv. II, s. 467.

32 Archiv SÚ HB, složka č. p. 1963.

33 LÍBAL et al., *Havlíčkův Brod* (pozn. 2), s. 179–180.

34 Archiv SÚ HB a archiv NPÚ Telč, složka č. p. 163; ibidem evidenční karta nem. kult. pam. r. č. 27427/6-34.

35 Archiv NPÚ Telč, složka č. p. 176.

Obr. 10 Havlíčkův Brod, srovnání původní a současné podoby domu č. p. 163.
(Foto Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, digiarchiv FMO č. 593 a P. Horák, 2011)

Obr. 11 Havlíčkův Brod, radikální, nezdařená a zřejmě nelegální rekonstrukce domů č. p. 161 a 162.
(Foto SOKA, fond „Sbírka fotografií“, kart. 4, č. 51)

Obr. 12 Havlíčkův Brod, srovnání původní a současné podoby domů č. p. 161 a 162.
(Foto Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, digiarchiv FMO č. 408 a P. Horák, 2013)

Daleko smutnější příběh mají za sebou domy č. p. 161 a 162. Zatímco ještě r. 1968 označují odborníci z pražského SÚRPMa dům čp. 162 za jeden z nejstarších ve městě a doporučují jeho hloubkový průzkum,³⁶ po 11 letech fatálního zanedbávání údržby už „jako památkový objekt nemá žádnou hodnotu“.³⁷ Na další desetiletí se archivní zprávy poněkud odmlčí, k naplnění demoličního výměru a nahrazení objektů typovou samoobsluhou zjevně nedošlo, mohlo by se tudíž zdát, že oba domy přestály těžkou krizí bez větší újmy. Sotva by něco mohlo být vzdálenější pravdě, o čemž svědčí dochované fotografie. Až na ušetřené přízemí domu č. p. 161 totiž stavby zmizely z vezdejšího světa a dnes stojící objekty jsou svévolnými (a vzhledem k absenci dokumentace zjevně nelegálními) produkty rýsovacích prken a míchaček havlíčkobrodského Okresního stavebního podniku. A to produkty mírně řečeno nepodařenými – dovoluji si poukázat na některé z drobných prohřešků, mj.: nedodržení počtu okenních os, změnu počtu říms, tvaru štítu v detailech i celkové siluety atd. Příznivěji musíme hodnotit (ač kulisovitou a materiálně nekontextuální) repliku domu č. p. 170, který byl po desetiletích trvajícím zanedbávání majitelem restituován v havarijním stavu (což pochopitelně nebylo ničím vzácným) a jehož demolici na počátku 90. let zřejmě nešlo zabránit [obr. 11, 12].

Poznámka na závěr

Vilém Mrštík, jeden z duchovních otců české památkové péče, napsal v roce 1899 o Havlíčkově Brodě: „*Sem poputuji, kdykoliv se jen budu moci odtrhnout. Praha má své krásy, velké rozměry, kontury siláka, ale takových partií, jako má německobrodské náměstí od Orla diagonálním směrem ke Havlíčkovu domu, nemá ani Praha, nemá ani Norimberk. Jací to lidé musili zde obývat? Ten obraz, jaký mne omámil dnes ke večeru, kdy černé siluety překrásných, jako pohádkových výtvorů na sebe se kupících, na dvě bradby rozplněných štítů, připomíná mně dobu Milána, kde lidé škrtili celý svůj život, dřeli se a pracovali jako blázni, aby na konec svého života podle dnešního kramářského názoru provedli největší bláznovství světa, na který obětovali tisíce a tisíce a před kterým stojíme teď hodiny a hodiny... Ti staří německobrodští sousedé také dřeli a šetřili a my ani nechápeme, jaký poklad nám, našemu národu a naší kultuře zůstavili v pohádce svých krásných domů, svým náměstím, ulicemi a překrásnými svéráznými štíty... Pokloňme se jejich památce a té kráse, co nám tady nechali jako nedotknutelný odkaz.*“³⁸ Je jistě pravda, že dnes už by Mrštík jen těžko hledal důvody k takovému tvrzení.

Avšak přes značné ztráty a nevratné škody, k nimž za poslední století došlo; přes rozporné a někdy zcela pochybené kroky, které se děly v dávné i nedávné minulosti a které se jistě budou v určité míře dít i v současnosti a budoucnosti, přes názorovou nejednotu, která co do cílů památkové péče panuje jak mezi odbornou, tak i širokou veřejností, lze, doufám, se značnou pravděpodobností tvrdit, že dnes by už k mnoha destruktivním zásahům (mj. těm podmíněným ukradením -znárodněním objektu) mohlo dojít jen stěží a že tudíž oprávněný nárek nad minulostí, současností i budoucností praxe památkové péče v naší zemi musí být nezbytně vyvážen uspokojivým vědomím, že jsme se alespoň nějak poučili, že vývoj myšlení o památkách nelze považovat za cestu s kopce, a když, pak tedy vždy jen z kopce Sisyfova – a po takovém sestupu přeci musí následovat výstup. Že je to cesta trnitá a bez cíle, nás neopravňuje s ní sejit.

36 LÍBAL et al., *Havlíčkův Brod* (pozn. 2), s. 177–178.

37 Archiv NPÚ Telč, složka č. p.163.

38 Vilém Mrštík v dopise z r. 1899, citován v SOCHR, Havlíčkův Brod (pozn. 3), s. 7.